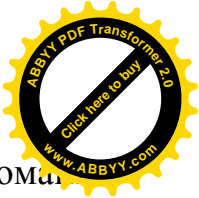

Лопушан Т.В.

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ В РОМАНІ
А.СВИДНИЦЬКОГО «ЛЮБОРАЦЬКІ» В РЕГІОНАЛЬНОМУ
КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ УМАНЩИНИ**

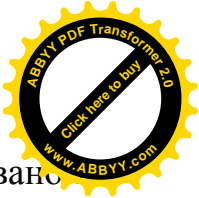
Одним з перших українських романістів по шевченківського покоління, які торкалися питань національної ідентичності українства, взаємодії різних культур на теренах нашого краю, проблеми відсутності національної освіти як чинника духовного зубожіння народу став Анатоль Патрикійович Свидницький, якого Микола Зеров відносить до «наймолодших віком і найсвіжіших хистом літературним письменників-«основ'ян» [1; 886]. Його роман «Люборацькі» можна без перебільшення назвати трагічною хронікою загибелі української родини, а разом з ним і патріархального світу національного духовенства, його устоїв. Письменник залишив по собі у спадок не лише белетристику, а й ряд фольклорно-етнографічних нарисів («Злий дух», «Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського», «Великдень у подолян»), які засвідчують його глибоку обізнаність і щирий інтерес до життя українського народу. Це дає підстави вважати роман «Люборацькі», поза його безумовною художньою вартісністю, цінним джерелом фактографічно достовірної інформації.

Змальовані письменником події, за його власними словами, розгортаються на Уманщині, у селі Солодьки. Описуваний ним спосіб життя, соціальні та економічні обставини цілком відповідають історичним відомостям про побут, звичаї та обряди Східного Поділля першої половини ХІХ століття, на якому виразно позначилося досить тривале співіснування трьох етносів: українців, поляків та євреїв з наростаючою у цей час у всіх сферах життя імперською російською експансією.

Одним з найважливіших питань, яких торкається у своєму романі А.Свидницький є проблема цілеспрямованої денаціоналізації молоді як одна зі складових імперської політики Московщини щодо українського народу. Зазначимо, що метою такої політики насамперед було російське втручання в усі сфери народного життя, а насамперед у такій важливій для формування національної свідомості як освіта і виховання підростаючого покоління. Адже національне виховання як система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, яка сприяє виробленню ціннісних орієнтирів, передачі соціального досвіду, духовних надбань попередніх поколінь допомагає самоідентифікації людини як представника окремого етнічного утворення для забезпечення його цілісності і тяглості буття. Отже, щоб нівелювати такий потужний чинник спротиву творення єдиного імперського простору шляхом злиття приєднаних чи завойованих частин в єдине ціле, особлива увага приділялася дискредитації народних ідеалів, культивуванню почуття вторинності культури колонізованої нації. Білоруські, литовські і українські губернії, незважаючи на їх етнічний склад, проголошувалися невід'ємними частинами імперії. Тут не повинно було бути окремих специфічних організацій, які б суттєво відрізнялися від загальних губернських установ. Обов'язковою мовою визнавалася тільки російська.

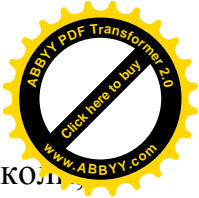
Порушовані за часів татаро-монгольського нашестя міста протягом століть активно заселялися представниками інших народів, насамперед поляками і євреями в той час коли село залишалось мононаціональним переважно українським. Цей розрив сприяв тому, що поняття народ для українців почало асоціюватися виключно з селянською стихією, а батьківщина – з власною хатою, хутором, селом. Цей стан речей дещо змінився за часів козаччини, коли у визвольній війні брали участь широкі народні маси. У другій половині XVII – XVIII ст. почало активно розвиватися козацьке шкільництво, з'явилася широка мережа різноманітних навчальних закладів – козацьких, січових, церковнопарафіяльних, монастирських, дяківських та професійних ремісницьких шкіл. Але після

ліквідації Гетьманщини 1764 року та Запорізької січі 1775 було зруйновано систему навчально-виховних закладів: закривалися українські школи, колегіуми, занепадала освіта, заборонялася українська мова, поступово втрачалася національна свідомість, самобутня державність і культура. Власна традиція широкої шкільної освіти була перервана. Якщо на початку XVIII ст. практично кожне українське село мало початкову школу, то до його кінця, після закріпачення селян, вціліли лише одиничні школи, які утримувалися на кошти батьків. У середині XIX ст. стан українського шкільництва можна було оцінити як катастрофічний. Колишні середні школи з українською мовою навчання перетворилися на духовні семінарії, а нові, як уже говорилося, були російськомовними. «Ці всі школи, – писав Мирослав Семчишин, – були чужими для українського народу не тільки мовою, але й програмою, бо в усіх читанках і підручниках говорилося тільки про руський народ, його звичаї, життя, історію. Про свою батьківщину українська дитина нічого не довідалась» [4]. Поряд з цим Правобережжі процвітало польське шкільництво. Діти українців виходили зі школи, не маючи підготовки зі своєї мови, культури, історії. Тому, за словами М. Драгоманова, до XIX століття склалася ситуація, коли «освічені українці, як правило, трудяться для всіх, тільки не для України і її народу...» [цит. за 3; 124].

А.Свидницький у «Люборацьких» показав усю катастрофічність такого стану речей не лише для окремої української родини, але й для українства в цілому.

На території Східного Поділля, до якого належала історична Уманщина і яке стало топомом описуваних письменником подій, історично конкурували дві освітні системи: імперсько-російська, що набирала обертів у своїй русифікаторській діяльності і шляхетсько-польська, яка активно витіснялася. Однак і одна і друга нічого доброго для національного українського життя не несли, лише активно провадили політику денаціоналізації народних мас. У цьому плані, як не парадоксально, більш сильною є позиція старої Люборацької, яка, віддаючи сина до школи, згадує пророкування свого

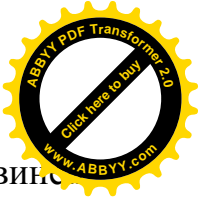

батька, що «під кінець світа має анцихрист родитись, всюди будуть школярі, будуть ученики і учителі, а то не учителі будуть, а мучителі, не ученики, а мученики» [32], і сама вважає: «Согрішили ми перед богом, прогнівили його милосердного! Недарма стоїть написано: «Нашлю на вас мучителів, грабителів, розорителів і вкорочу вам, як будете злі». Не одному дитяті за наші гріхи тут віка вкоротять» [47].

Натомість Люборацький, який отримав домашню освіту, «тих високих наук і в очі не бачив, і чути про них не чув, і слухати навіть не любив» [; 31], а тому мало чим відрізнявся від своєї пастви у плані інтелектуальному, високо шанує школу. Особливо авторитетним для нього є слово пана Россолинського, який намагається всіма силами намагається пробудити в панотцеві почуття власної меншовартості, хоча зі слів Люборацької стає відомо, що свого часу їхні предки брали участь у національно-визвольних змаганнях. Саме обмеженість напівграмотного священика дозволяє йому стати жертвою маніпуляцій, а наслідки цього стають згубними для всієї родини.

На особливу увагу заслуговує образ старшої доньки Люборацьких Масі. Вона належить до ряду українських типів жінок виписаних авторами XIX століття особливо виразно і характеристично з погляду аналізу зрушень, які відбувалися у традиційному українському суспільстві під натиском зовнішніх чинників таких як героїні Г.Квітки-Основ'яненка («Козир-дівка»), Марка Вовчка («Козачка», «Максим Гримач», «Лимерівна»), Т.Шевченка («Слепая», «Неофіти», «Марія») тощо. Усі вони вимушені відстоювати свою честь і гідність, демонструючи кращі риси жіночого українського національного характеру.

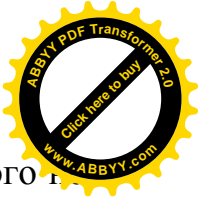
На початку твору ще не спокушена демоном пихи і зверхності до всього українського Маса є типовим зразком плеканого нашими письменниками образу працелюбної, чистої і здорової української сільської дівчини, звичної до будь-якої праці: доїння корови, догляду за свинями, хатньої роботи. Навіть більше, слова батька, що зриваються з його уст після

зустрічі з Россолинським: «...Хіба ти мужичка, чи що, щоб коло свині ходити? Ти пошанувала б свої руки! Та по сонці мені не вганяй!» [; 33], – викликають у неї зачудування, майже остовпіння. Але саме вони стають відправною точкою до майбутнього переродження старшої з попівен під впливом згубної науки Печержинської, яка сама «тільки вміла читать по-польськи, що коло двору навчилася, та гаптувати сяк-так» [67]. Про моральне обличчя цієї навчительки (колишньої панської коханки) годі й говорити.

Отримавши денационалізуюче виховання у польському пансіоні, вона, водночас втративши виховані поневоленням українським суспільством жіночі риси, набуває інших – у її свідомості закорінюється поняття людської, жіночої гідності, непокірності долі, волі до вибору власного життя. У плані висловленого героїнею протесту проти нівелювання жіночої волі у виборі пари Маса є набагато ідейно досконалішим образом гордої жінки, аніж введений у тому ж творі образ попівни Галі, яка побравшись із потворним і зовні, і душевно Робусинським, не має у собі тих ознак незалежної особистості. Однак трагедія її життя заґрунтована у маргінальному соціальному статусі героїні. Вона так і не стала повноправним членом «панства», але позбулася потужного опертя віри та національної гідності. Облудне ставлення доньок Россолинського, що позаочі насміхалися з попівни пізніше екстраполюється на увесь той світ, стати частиною якого вона так прагнула. Врешті остаточною вбивчим фактором стане зневага її власних дітей, які не змогли пробачити матері походження, називаючи «хапокнишкою». Доля молодого попівни – це приклад пущеної не в потрібне русло жіночої енергії, позбавлення національної ідентичності, що призводить до втрати сильною особистістю цілісності, її ослаблення і дезорієнтації у постійному намаганні довести свою приналежність до нового соціуму.

Не кращими були й наставники Антося. Догматична й неповоротка російська імперська система освіти була швидше системою нівечення дитячих тіл і душ, на чому акцентує увагу Свидницький. Малий Антося, натура якого ще не була затруєна, спочатку «і страху не раз набрався, аж

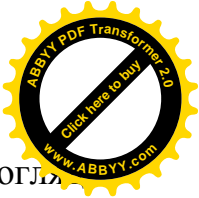

крізь сон нажахався, і голодом намлівся, і всякої нужди натерпівся, і чого т було» [47]. Завдяки згубному впливу педагогів, які не відчували покликання до своєї і не мали відповідних знань, умінь і навичок, по кількох роках навчання природна кмітливість і спритність хлопця були спрямовані у згубне русло, його захоплювали виключно гульки, паління тютюну і пиятика. Він стає хитрим і облудним, викрадає у матері гроші і розтринькує їх на безпутні розваги, підкупує учителів. Полемізуючи з Д.Чижевським щодо його «Історії української літератури», Г.Грабович влучно зауважив, що роман А.Свидницького «Люборацькі» – «перший твір, де психологія людини зображується на тлі зловісних соціальних процесів, розкладу старого патріархального порядку, згубних наслідків денаціоналізації» [476].

Таким чином, А.Свидницький, вслід за Тарасом Шевченком і безпосередньо перед такими великими українськими майстрами реалістичного роману як Панас Мирний, І.Нечуй-Левицький та І.Франко, виявив себе як майстер великого епічного полотна, гостро і точно виписавши шлях формування засобами інонаціональної освіти в українцеві почуття страху, невпевненості меншовартості – усього комплексу психологічних проблем представника колонізованої нації по відношенню до російського імперського механізму асиміляції і поглинання народів.

Література:

1. Грабович Г. До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка. – К.: Критика, 2003. – 632 с.
2. Зеров, Микола. Українське письменство / Микола Зеров; Упоряд. М.Сулима. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003 . – 1301с.
3. Куца О. Драгоманов М. і розвиток української літератури у другій половині ХІХ ст. – Тернопіль: Підручники & Посібники, 1995. – 224с.
4. Свидницький А.П. Роман. Оповідання. Нариси / Передм. П.Хропка. – К.: Наукова думка, 1985. – 570 с.

5. Семчишин М. Тисяча років української культури: Іст. огляд культ.процесу. – 2-ге вид., фототип. – К.: МП «Фенікс»,1993. – 550с.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано особливості розкриття проблеми національної освіти і культури у романі Анатолія Свидницького «Люборацькі» в контексті його фольклорно-історичних студій.

Ключові слова: А.Свидницький, проблема, культура, нація.

SUMMARY

The article analyzes the features of the disclosure of the national education and culture in the novel Anatole A.Svydnytsky "Lyuboratski" in the context of its folklore and historical studies.

Key words: A.Svydnytsky, problem, culture, nation.

АНОТАЦІЯ

В статье проанализированы особенности раскрытия проблемы национального образования и культуры в романе Анатолія Свидницького «Люборацькіе» в контексте его фольклорно-історических исследований.

Ключевые слова: А.Свидницький, проблема, культура, нація.